ԺԱՄԱՑԱԿ

ՀԱՆԴԷՍ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱՑ

25 ՄԱՐՏ | Ե· ՏԱՐԻ 1867 | ԹԻՒ 111

Կը հրատարակուի երկու անգամ մը ՀԱՐԱՍ օրերը։ Բաժանորդագրութեան գինը պարելեան ճ արծաթ Ամէնուխէ նախիկ։ Յարտանէութ բաժանորդի պիտի պատի պարտոյն վերջը պարելեան Լիերնիերուն նաղմեալ օրինակը։

Դուրս երեւելէ էրագրոյ ձամբու ծախքը առնուղին վրայ է։ Աղորագրութիւնները պարտոյն առաջին նուագին կ'ընդունին։

ՊԱՊԱԿԱՆ ՄԵԾՄՈՒԱՑԻՆ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔԸ

Վերջապէս Ամէնուան իր սպառնալիքը կատարեց անցեալ շաբթուան Թուեսին։

Աղդն ըսած էինք թէ Պապական կղերը և անոր գործիքն եղող Պապական Ամէնուան մինչև ցարդ Աղդին և Եկեղեցւոյն և կրօնքին դէմ գործած սոսկալի նախատինքները աւելի ինչ կրնան գրել և հրատարակել. Ամէնուային անցեալ շաբթուան թերթը մեր ըսածը հաստատեց. Պապական աղգայնոց ոսկիները, արծաթները, գոհարները, տուներըը, եկեղեցիները, քարերը և փայտերը մնացեր են եղեր, իրենց հարց եկեղեցւոյն և զաւակաց աչքը խօթելու տղայական սնապարծութեամբ մը. որոնց արժէքը մենք ալ պիտի վճռեանք յաջորդ Թուեսի ցուցնելու։

Իսկ այս անգամ այն խնդիրը պիտի պարզենք, որն որ Ամէնուա իրմէ պէտք ընդ այլ ընդ ոչնորհութեամբ մեր ազգային Պատմութեան Դասագրքին քաղեր է. և իր սպառնալեաց գլխաւոր նիւթը և հիմնաւոր փաստն ընելով մեր աչքը խօթել ուզեր է. իբր թէ Հայոց Աղեը պատճառ եղած ըլլայ Պապական ազգայնոց 1827 ի աքսորմանը։

Այսիկա նոր խնդիր մը չէ. Վենետիկ տպագուած Օամանեան պատմութեան մէջ ալ կայ. որուն դէմ մեր ազգային լրագիրները ժամանակին բաւարար եղած են. և Հայկազեան Դարբինել վարդապետը՝ որ նոյն պատմութեան հեղինակն էր, ի վերադարձին ի Ծոց իր մայրենի Եկեղեցւոյն՝ հրատարակաւ խոստովանեցաւ թէ այն մասը իր գրածը չէ. ինչպէս լեզուն ալ արդէն կը յայտնէր։

Մեր Պապական աղգայինք (այս անունով միայն Պապական կղերը պէտք է որ խմանանք ալ անոնց մէջ ժողովուրդը նշանակութիւն մը չունի,) այս և ասոր նման քանի մը գլխաւոր կէտեր կային, որոնք ստէպ ստէպ մեր երեսին կը զարնէին։ Աղգային պատմութիւնը յորինած ատեննիս ձեռք զարկինք ժամանակակից պատմութեան մէկ մասն ալ, կամ աւելի ճիշդը ըսենք՝ Պապական աղգայնոց միաբանութեան, աքսորին, բաժանման պարագաները և աղգային անզուգական Խարերայ Պէղճեան ամիրային գործերը ստուգելու և հրատարակելու. և ասոր համար տարժանելի աշխատութիւն և զոհողութիւններ ունեցած ենք։ 6–7 տարի կ'ըլլայ որ հրատարակած ենք մեր պատմութեան Դասագիրքը, և երեք անգամ ալ ի լոյս ընծայած։

Գիտենք և խոստացած ենք որ Պապական աղգայնոց կղերը մեծ ղայրայթ և սրամտութիւն ունի մեղմ դէմ, և մինչև գերգռութեան ալ դիմած է, բայց երբեք բան մ'ընելու չէ յաջողած։ Այսօր ուրախութիւն ունինք որ այս խնդիրը լրագրական տապարեզին ալ կ'ելլէ. ուստի մենք այսպիսի յարմար առիթը ձեռքէ չփախցընելու համար՝ Ամէնուայի ունայնատարածութեանց պատասխանելը յաջորդ Թուէն կը թողունք. վասն զի անոնց ամէնքն ալ մեր առջև արժէք մը չունին. և թերևս Ամէնուան այ կանխաւ գիտնալով իր բոլոր զրուագները աքսորին խնդրոյն դարձուցեր է, և Աղգին ու եկեղեցականաց սրտին ծանր վէրք մը տալու փորձ փորձեր է. և իբր թէ մեղալ մեր խօսքովը և գրածովը ներդը ձգած ձևացուցեր է. որ այնպէս չէ, ընդ հակառակը նոյն գրածնիս

աւելի մեծ նախատինք մ՚ի Պապական ազգային (կղերին)։ վասն զի աքսորին պատճառը Պապական ազգային ընդ Ներսիսեան աւերածէն յառաջերեալ թիւրիմացութեանց վերայ ծագած կասկածն է առաջի Ր. Դրան։ Իսկ մեր Պատրիարքին երանելասուր ջանասիրութիւնը նոյն պատմութեան մէջ աւելի ճիշդ բացատրուած է. ուստի զայն բովանդակագրես հոս կը գրենինք ուր պիտի տեսնուի թէ ինչպէս պապական ազգային ՒՆՉ ՍՈՍԿԱՅ ՄԱՏՆՈՒԹԻՒՆ մը կ՚ընէին և ի՛նչ անոր հետևանքը ինչ չարագուշակ ոտ ոչընչութիւն մը կ՚ընդունէր Ազգին համար։ Սուրբ Էջմիածնի և ջրջակայից համար Պարսից և Թուրքաց մէջ բացուած պատերազմին առեն այն աստիճան հապճեպութի՞նը ինչ մեծ տգիտութիւն պիտի ընէր նոյն առենի Օսմանեան կասկածոտ կառավարութեան առջև. եթէ Պատուոյ ոչընչութիւնը չհասկնէր. և Պէզճեանի նման ասնուական անձ մը Սուլթան Մահմուտի առջև չնորհ գըտած չըլլար։

Ի՞նչ չարժասիթ ունէր այս մասնաւորը.— Պապական ազգայինք առանձին գլուխ և պատրիարք կ՚ուզեին ունենալ։ Պ՚կը թելադրէր.— ով որ թելադրեր և բամբեր էր այն անմեղ ժողովուրդը իրենց արենակիցներէն, ան կ՚ուզէր նաև զատել ըսելորովին առանձին գլխով. այսինքն փրոթեսթանդայի աշակերտները։ Ուստի այն սոսկալի մասնութեան հեղինակ այն հայատեաց Պոլէժի կղերն էր, որ քանի մը Պապասեաց երեւելիներու աղերսագիրը գրել կուտայ։

Հոս բուն պատմութիւնը։

Պէզճեան՝ որ ամէն ջանք և գործ գրած էր միաբանութեան խնդիրն արդիւնաւորելու և Ազգիս մէջէն բամբասանքն ու երկպառակութիւնը վերցնելու, երբ տեսաւ թէ իր յոյսերուն նման վախճան չըլնեցաւ գործը, փսխեց իր դիտաւորութիւնը, և յօգուտ Յունական Ընդ եղբարց խորհուրդ ըրաւ Պատրիարքին հետ, որ Պօղոս Պատրիարքի յաջորդ ընտրուած էր 1823 Հոկտեմ. 23 ին, Յունական վարդապետներուն՝ Պատրիարքին կողմանէ փոխանորդ մը կեցնելու ի Պալաթիա կամ ի Գերա. որպես զի Պատրիարքարան եկած արտունի հրամաններն անմիջապես նոյն փոխանորդին ձեռքը տան Յունական Ընդ։

Պէզճեան այս նպատակաւ օր մը գնաց Գերա՝ Պէզէվիկեանի Պօղոս ազգայն տունը, հոն հրաւիրեց նաև Յունական գլխաւոր Ընդը, Պատրիարքարանները, Տիւղեան Յակոբ էֆէնդին, և ուրիշներ. և ծանօթ Պատրիարքին կամքն ու հաճութիւնը։ Ետքը ժողովականներն ուրախութեամբ ընդունեցին այս առաջարկութիւնը, և շնորհակալ ևս եղան։ Խնդիրը ընտրութեան գալով, ամէնքն ալ առաջարկեցին Պէզճեանի, թէ ինք ար վարդապետ Համար հաճութիւն տայ. այն ընդունելի է ամենուն ալ։ Պէզճեան բաւական ընդդիմանալէն վերջը, Նուրիձան Ընտան վարդապետին համար կ՚առաջարկէ թէ ի՛նչ պէս, յարմար կը գտանի՞ն։ Միաբերան հաւանեցան ամէնքն ալ, որ Նուրիձան Ընտան վարդապետը փոխանորդ կարգուի. և միւս Յունական վարդապետաց մէջ գլխաւոր սեպուի. և վերջացաւ ժողովը։

Պէզճեան այս մասին ալ անյաջող ձեաց. վասն զի գաղտնի ջրջութիւն մը կար, խորհրդանիկ, հեռատես, մտքերը պղտորող, արատերուն վերայ բռնացող. այս ջրջութիւնը՝ որ Յունական արքունեկաց զօրութիւնն էր, իրեն դէմ միշտ ախոյեան ունէր։ Յետևեալ օրը վերատին ժողով կազմուեցաւ Յունական ներքինապետութեան մէջ, և Պատրիարքի Սուրբ Պօղոս վարդապետն ընտրուեցաւ փոխանորդ Նուրիձան Ընտան վարդապետին, որ հերթիվ Յոյն ընտրեալն էր։ Նոր որոշեալ այս վարդապետն ալ Պատրիարքին հրամանաւ փոխանորդ պիտի կարգուէր, և կերթայ մը անոր իրաւատուէութեան ներքև պիտի ըլլար, ուրիշ խորհրդակ մը ձեռնարկեցին. մտածեցին թէ ինչ հնարքով կրնան առանին Պատրիարք և Պատրիարքարան ոչնչացնել, և բոլորովին բամբասիլ իրենց հանդիսական եղբայրներն և զերենք ծնող Սուրբ և Առաքելական Եկեղեցին։

Ուստի ընդդեմ Պարսից պատերազմը, ասով գրաւեցին Ներքինապետը բոլոր ջրջակայ քաղաքներով և գիւղերով, որոնց մէջ կը գտնուի նաև Ս. Էջմիածնի վանքը, ուր բոլոր Ազգին ընդհանրական գլուխն Ս. Կաթողիկոսը կայ նստած, յարմար պարագայ և հիմնաւոր պատրուակ Յունական Յոյն հոգևորականաց Յոյն գլուխներուն։ Նոյնպէս գտան իրենց խնդրոյն նիւթ և փաստ գտնելու համար. Յոյն հրամայող Ռուսաց հեռ ծեծ ջարդ պոլին Պարսից, և աղաղակելով Պարսից հպատակութենէն, իբր թէ յարձակիլ նաև Օսմանեան Տէրութեան սահմաններէը, և օգնութեամբ Ռուսաց տանուտէր իսկապէս մը կանգնել հոն։ Յոյն եկեղեցւոյն յարձակելու ալ ինչ իրաւունք Յոյն էին ոչ ոք յայտնի, և ոչ ալ անոնց հետ ի հոգևորս հաղորդակցութիւն ունին, սակայն որովհետև Ն. Երջ Ներքինապետ և Ներկայ Պատրիարք. իրաւասութեան ներքև կը ճանչնան. ոտպի երբ անանի ապստամբութեան խորհուրդ մը եղաւ

եղէք, իրենց ալանդից մեծաւ մեխարհուրդ պիտի ե-
բնան։ Ե իրենց հաւատարմութիւնը ո՛ հարցպէս ծա-
ռայութիւնը ընդունելով, իրենց ալ արժանի պատուհաս
իջեցնելոյ պիտի ըլլան։ արդ ասանկ աղէտալի վեր-
ճանէ մը ազատելոյս, ե բնաւ խափանչ մը լսելոյս հա-
մար հարկ է կանխաւ ծանուցանել Սուլթանին, ե խըն-
դրելով առանձին պարտիարգ կամ Ազգապետ մ՚իրենց ընդ-
հէ, որպես զի։ Ուռհան ևս զերեզման բոլորովին բաժ-
նուած ե առանձին ազգ, ե բնաւ ի հոգևորս ե ի մարմ
նաւորս Ազգին հետ անհաղորդ ճանաչէ։ Ույս մտոք
անհ խնդրատուեցաւ աղերսագիր մը ե արուեց
յաւ Սուլթանին, ամենամեծ ապահովու-
թեամբ յաջողութեան գործոյն, մինչդեռ ա-
մեամբ խոտորակ Անհեմմեա բաշայի՝ որ խիստ
երևելի ե Սուլթանին ալ սիրելի էր։

Թէպետ Օսմանեան պատմութիւնը ծայրէ ի ծայր լեցուն է Սուլթաններուն ե շատ ան-
գամ նախարարներուն մեր Ազգին վոյ ցաւ-
ցըցած մարդասիրական ազնիւ զգացմանց ա-
պացոյցներով, սակայն խիստ մեծ ե առաջին
կարգի մարդասիրական չնորհ մը կը համարինք
արուած աղերսագրոյն նկատմամբ՝ Սուլթանին
գրաձեռ մեր Ազգին հաւատարմութեանե ե երախ-
տագիտութեանե վոյ ունեցած հաստատուն վստա-
հութիւնը, ե առանց խաղարկութեան ե
քննութեան լսկ Պատրիարքի երաշխաւորու-
թեամբ բաւականանալը։ Վասն զի երբ Սուլ-
թան Մահմուտ աղերսագիրը կը կարդայ, կան-
չել կուտայ Պէղէեանը, ե գրուածներուն բա-
ցատրութիւն կ՚ուզէ։

Պէղէեան՝ որ կը յուսար թէ Հռոմէականք
առանձին պատրիարք ընդունելու համար աղեր-
սագիրը տալու չափ թերևս խելամուտ կարող
ըլլան, բայց այնչափ խորունկ քաղաքագիտա-
կան դատողութիւն մը մտաբերելնին ոչ
կրնար ակնկալել, ե ոչ իսկ ատանկ սոսկալի վա-
տութիւն մը անոնց համար կրնար մտքէն ան-
ցընել, առանց վարանելոյ՝ մի առ մի Սուլթա-
նին կը ներկայացնէ Դաղպոպայի Հռոմէական հայոց
անհաղ ապետութիւնը ե ընդհանրութիւնը Հայոց Ազգին
հետ, ե թէ՝ Պատրիարքը ըստ որում պատաս-
խանատու է Ազգին համար, ան կրնայ երաշ-
խաւորել բոլոր Ազգին համար։

Սուլթանին հրամանաւ Ենգարդոսը Դուռը
կը կանչէ թէ Կաթուլիկոս Պատրիարքը ե թէ
Պօղոս Նախարդ Պատրիարքը։ Կը հարցուի թէ.
կրնան համաձայնիլ ե յանձն առնուլ երաշ-
խաւոր ըլլալոյ Օսմանեան Տէրութեան մէջ
գտնուղ բոլոր Ազգին համար, անհաւատար-
մութեան ե ապստամբութեան ցոյց մը ե նը-
ւանէ մը բնաւ չերևալոյս պայմանաւ։

Պօղոս Նախարդ կը յուսայէ, ե աներ-
կիւղ կ՚ապացուցանէ Հայոց Ազգին հաւատար-
իմ, հլու ե սիրաւոր ընթացքը, ե Օսմանե-
ան Տէրութեան չնորհիւ անդորր ե խաղաղ
կեանք վարելով՝ ամէն օր աղօթող ըլլալը թէ
Ռատագութ Սուլթանին ե թէ անոր ազգա-
բնակը նախանձախնդիր համար։ ե թէ ինք ե թէ
Պատրիարքը ըստ ամենայնի կ՚երաշխաւորեն բո-
լոր Ազգին համար, ապահովցնելով որ ապըս-
տամբութեան վտանգաւոր մը բնաւ մտքէ
անգամ անցած չէ։

Սկսին կը հարցուի։ Ասկից կրնաք գիտնալ
հեռաւոր քաղաքներ բնակող ազգայնոց խոր-
հուրդները, ե ինչպէս ապստամբութիւն չը-
ծագելոյ համար պատճառ կրնաք ապահովցնել։ մի-
թէ ինչ որ կ՚ըսէք՝ ձեր խորհուրդո՞վը կ՚ըսէք։

Կը պատասխանէ Պօղոս Նախարդ։ Բրևա-
ռանէական սրճնիս մէջ ամենահարիւրաւոր խոր-
հուրդ մը կայ։ այն է որ ամէն մարդ իր սրտին
գաղտնիքը պարտական է յայտնելոյ քահանա-
յին, ե ինչ չար որ գործէ թէ բանիւ, թէ
գործով ե թէ՛ խորհրդով՝ պիտի խոստովանի
ե Թողութիւն խնդրէ Աստուծմէ։ Քահանայն
ալ կը իրատէ ե կը յորդորէ զայն՝ հեռու կե-
նալոյ չար ու անիրաւ գործերէ, որ սաստկա-
գին են Աստուծոյ ե մարդկան։ Արդ եթէ քահա-
նայք այսպիսի խորհուրդ մը նշմարեն ե լսեն
իրենց ժողովրդեն, իսկոյն կը գրեն ե կը ծա-
նուցանեն մեզ, որ առաջն առնենք։ Ըս ահա
այս պատճառաւ բոլոր Ազգին համար կ՚երաշ-
խաւորենք, միայն Կաթուլիկ ըսուած մաս մը հա-
յերու չենք կրնար երաշխաւորել, որովհետև ո՛չ
մեր եկեղեցին կուգան, ե ո՛չ մեր քահանայից
կը խոստովանին։

Համոզուեցաւ Ենգարդոսը, ե գրեց Սուլ-
թանին ինչ որ լսեց Պատրիարքէն։

Ետ դարձաւ, Թէնկըրեան Յակոբ ի Կեսա-
րիա, ե եղբայրը Յովհէփ ի Սեբաստիա աք-
սորուեցան իրենց ընտանիքներով միատեղ,
1827 հոկտ. 3ին։

Յունուարին ապստամբութեան ժամանակ,
երբ Օսմանեանց նաւատորմիղն ի Նաւարին
պրեցաւ Ենգրոպացոց նաւերուն, Սուլթան
Մահմուտ յանդիմանելով Դաղլոյ Ազգին ե
Ուսոյ դեսպանները՝ ձամբեց, ե պատե-
զազմ հրատարակեց ընդդեմ Ուսոյ։

Հռոմէական Հայերն ալ որովհետև մինչև
ան ատեն ըստ արտօնի կամայ չէին ոտ չընթանային
Ազգին հետ, ե մինչ յարաբերութիւն ունէին Ենգր-
պացոց հետ. ուստի Սուլթանը հրովարտակ խըր-
կեց Հայոց Պատրիարքին, որով հետևեալ հինգ
պատուէրները կ՚ընէր.

Ա. Ինքը Պաղատացիները իրենց հայրենիքը աքսորուին։

Բ. Հռոմէական կարգաւորները Ալեքսոպա աքսորուին։

Գ. Պօղոսեան Հռոմէականներէն որոնք որ էհնաղանդին Հայոց Պատրիարքին՝ աքսորուին Ալեքսոպօլ։

Դ. Մարտիրոսները նոյնպէս աքսորուին։

Ե. Հռոմէականք չնաշին ի Բերա, ի Գալաթիա, և Ալեքսոպոլի գոնուորդ դիւղերը, այլ ուրիշ հայաբնակ տեղերը բնակին։

Պատրիարքարանն այրած լլլալով Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն մէջ, հրաւիրուած Ազգասիրական և Հռոմէական մեծամեծաց և արուեստաւորաց ներկայութեանը կարդացուեցաւ հրովարտակը։

Սկսաւ աքսորը. նախ Պաղատացիք աքսորուեցան 1827 դեկտ. 27ին. և որովհետև հրովարտակին մէջ որոշ չէր բացատրուած, Ազգասիրական Պաղատացիներ ալ աքսորուեցան, ինչպէս եղան Ծերունի Պօղոս վարդապետը, սարգիս Կարապետ և ուրիշները։ Յունվար 27ին ալ Պօլսոյ մէջ տեղափոխուած Թիւններեն եղան. փետրվար 6ին ալ կարգաւորներն աքսորուեցան Ալեքսոպա. փետր. 23ին ալ մարտիրոսներն աքսորուեցան 30ի չափ ի Պանտրմա, և 11ի չափ ալ Մահալըճ։

Իսկ այն Հռոմէականները՝ որոնք նոյն տարին ապրիլ 29ին Ս. Հաղորդութիւն առին Հայոց Պատրիարք Ա. Գիւղեկիկեան, ինչպէս էին Տիւզեան Յակոբ էֆէնտի, Ալահվերտեան Նազարէթ և Աբրահամ ամիրայք, Չամչեանք, և ուրիշ երևելի գերդաստաններ, հանգիստ մնացին Կ. Պօլսոյ հայաբնակ գիւղերուն մէջ։

Հայոց Լուսաւորութիւն զարգման եղանակը. — Գրած պատճառները. — Պօլսոյ Հայոց 1860ը. — Հայ գաւառները. — Խարեպտութիւն. — Ազգին ախտին մխողութիւնը. Տրտիւքեան Հայոց անցեալը. — Ուսումնական վիճակը. — Նոր վիճակը. Վարժարանին աշակերտները. — Պ. Ներսես Մեղրութեան հեղինակութիւն ԿԱՐՄԻՐ ՎԱՐԴԱՆ ՀԱՅՈՑ ողբերգութիւնը. — Մանուկ և ճարպիր դերասան. Կապակերգութիւն. Ընկերութիւն Տաճան. Նախանձոտ չար ոգին. — Օքէնմոտ. — Ազգ. օրինաւոր կառավարութիւն։

Լուսաւորութեան և ազգասիրութեան հետամուտ ամէն Հայ այսօր զգացած է իւր ազգին զարժուելը, և այն՝ բարեբաստիկ ապագայի մը համար. այս զարժումը ոչ ինչպէս նոր է և ոչ այնչափ հին. այնպես որ Հայոց խորերը սրտերնին ու մտքերնին ապխտութեամբ կաշկանդուած ազգային անգամ—յառաջ երթալ—մնչել սկսած է և սայպ է. սակայն թէ խիստ ծանր քայլողը և թէ խիստ շուտ վազողը իրենց նպատակին չեն կարող հասնիլ։ Ուր ազգն ալ իր զարժմանը մէջ երբեմն տկլնին և երբեմն երկրորդին ընթացքն ունենալուն, խնդական արդիւնք մը, ղոր այսօր սոսայուած վազը կը կոտնայնէ. այս աւուր ձեռքի պատրաստ վաստակը կը մոխէ, ապագան չմտաբերելով. վազը սոսմաքոնին չոր չոր ճմլուելին ձեռն ի ձեռ կը նայի ոչքայ չաս ծփ, վախ, սին, աւտղնեղով։ Ազգին այս սոսկածանի զարժումը նկատուղ ներքին շաստերն ալ անոր չափով քայլերուն պատճառ մը կը ցուցնեն. լուսաւորութեան մէջ, կ'ըսեն, մեր ազգը դեռ մանուկ կը համարուի. սոսկ խնդալով, ելլելով, գլուխը քարին զարնելով և օր քան զօր մեծնալովը պիտի կարենայ քայլերն ուղղել. մանաւանդ հիմայ որ ազգայ յառաջադիմութիւնը աշխարհի քաղաքակրնութենէն, այսինքն մեծ Տէրութեանց բնութենէն ընթացքէն ալ կախում ունի ևն ևն։ Ընանք սուտ խոսքեր չեն. բայց սակայն մեր ազգը Օսմանեան կառավարութեան թևին տակ վայելած արտօնութեամբը, ղոր շատ անգամ չարաչար գործածած է, տեսնդ սոսկ և անոր կարօտութիւն ունենալու, այն իր վիճակին բարեբաղելը, իւր չարժման չափաւորութենէ ազատելը, իր բարեկարգութեան կեանքը և մահը դեռևս որպէս իսկ իրմէն կախում ունի. և սոսկ գրած է բարեկարգութեան պաշտօնը հոն կը սիրապետեն զեղծմունք։ Պօլսոյ 1860 ամբողջ տարուան մէջ բարեկարգ չարժումը եթէ միևնէն և յարդ տեսողութիւն ունենար ազգին մէջ դիւրին է մակաբերելը թէ ինչ գովելի ընթացք պիտի ունենային այսօր թէ Պօլսոյ և թէ գաւառի Ազգ. վարչութիւնները իրենց ամէն հանգամանքներուն, որուն հակառակն է այսօր։ Մեր ազգին փրկութիւնը, խաղաղութիւնը և լուսաւորութիւնը Օրինաւոր վարչութենէ մէն կախատած. հետևաբար արտաքոյ Սահմանադրութեան չկը փրկութիւն Հայոց. գժբաղդաբար ան ալ Նպիմենիդեսեան անկողինէն դեռ վեր չելած։ Անանաւանդ գաւառներու մէջ ազգային գործառնութեանց ընթացքին ի մօտոյ և ուղղակի վերահասու եղողները՝ որչափ որ այրած սրտով կը նային զեղծմանց վրայ, այնչափ ալ մեծ յուսերով կը պահուին, տեսնելով թէ աւուր մը բարեկարգութիւնը տարան մը արդիւնքն գուռ կը բանայ. վերջապես ազգ իմ, ազգ իմ, ասոնք են մեր օրերուն պա-

հանջները. — Ի՞նչ. — առանց արհեստն պահպանի դուռ, առանց հաւատարիմ անտեսի տուն, առանց ժիր և ճարտար մշակի պարտէզ պահելու չես. այո, ի զուր է ջանքդ առանց առանց: Պատրիարքարան, ժողովարան, եկեղեցի, խորհրդարան, վարժարան և ազգային ամէն տուն անհրաժեշտ հարկ մ'է որ ունենան իրենց դերասիը, վարիչը, վարդապետը, վարժապետը, առաջնորդը, անօրէնը, հոգաբարձուն, ամէնքն ալ իր պաշտօնին ձեռնհաս, գիտցողաբար ատենմէ այս աւուրը գտնուածներուն մեծ մասը եթէ բոլի հալոցի մը մէջ դնելու ենթնիք՝ այնչափ զուտ արդիւնք չենք կրնար ստանալ. քանի որ բոլին մէջ դնելու ժամանակին անցած է, ուրեմն կը պարտաւորիմք բուն ժամանակին բոլին մէջ մտնելու, այն է ազգասիրութեան և պատանեկութեան ժամանակ բարեկարգ վարժարաններու մէջ կրթուելով: Ւսկ ահա այն ատեն այնպիսի հանճարներ երևան կելնեն, որք կարող կլլան ալեկոծութեան ժամանակ ալ նաւն առաջնորդելու զերծ ի վտանգէ, և պարապ տեղը չեն մնար ազգին ստակները. ախ, շատ ցաւալի է այս կէտը, որուն վրայ ամիսներով խօսքս, դառնամ բուն նպատակիս, դառնամ մանաւանդ:

Տրապիզոն. Պօղոս մէկ Թևը համարուող և եղող Տրապիզոն, միայն բարեկարգութեան մը պակասութեանը պատճառաւ ի զուր վատնած է ազգին ստակը՝ առանց արդիւնք մը ստանալու: Ւրայ առնելով մէկ քանի երիտասարդներ, որք Պօղոս դպրոցներէն առած են իրենց ուսմունքը, ցաւալի է ըսել որ, անոնցմէ դուրս ուսումնականութենէ բաւական տեղեկութիւն ունեցող բաւական աշակերտներ դուրս եկած չեն իր վարժարանէն. և եթէ դրչէնին Թուղթի վրայ շարժուղ մէկ երկու անձինք ալ կը գտնուին, անոնք ալ առանձին ընթերցանութեանց պարապելով եղած են. այսպէս ըլլալուն ամէն Տրապիզոնցի Հայ կարծեմ այսօր «ոչ» ըսելու չը համարձակիր, եթէ կը յարգէ ճշմարտութիւնը. քանի որ գեռ աչքին առջևն է անցեալին չխոթ, տարտամ և անկանոն վիճակը. որուն ցաւը գեռ կը կրէ և կարծես թէ տակաւին չէ լրատուած, այս ալ կը ցուցնեն իւր մերթ ընդ մերթ ձեռնարկութիւնները. Համանման իրեր իրարու քով բերելով բազդատութիւնին կը տեսնուի, սիրելին և տեղին, չարն ու բարին որն ըլլալը կը ճանչցուի որուն առաջ: Տրապիզոնցի Հայն ալ, առանց շատ հեռուն երթալու հասկցաւ որ ազիտութեամբ պաշարուելը է թէ ինքը և թէ զաւակը, երբ հին դրութիւն նորին փոխեց, հին եղանակով վարժարանը նորին վերածեց, և հանքիչ միջոցի մէջ նկատեց մատաղ մանչերուս փայլելը, տարի ուղեց որ ընդ միշտ փայլէ, չը թողլով թուխ ամպոց պատուար ըլլալ անոր դէմ. աքնեցաւ որ հանդչի, տկարեցաւ որ հրմուի, բայց աւաղ որ սա օրերուն անգամ բազդը իրեն նպաստաւոր չըլլալուն իր կանդուրիւնը կարճատև կերևայ ի նկատի ժպիրն գաղափարներու:

Անկէ Թողլով մէկ երկու տարիէ հետէ վարժարանը յաճախող տղայոց գումարը ընթացքը, որոց վրայէն կարծես թէ Ակիսան պիտրի-Ռիւն ըսուածը մաքրուելու է, այս բարեկենդանի օրերուն Վարդանանց յիշատակութեան առթիւ Պ. Անդրեասեանի նորոգ հեղինակութիւն ԿԱՐՄԻՐ ՎԱՐԴԱՆ ՀԱՅՈՑ հինգ արարուածով երգախաղն ողբերգութիւնը Ա. կարգի աշակերտները լուսահոգի Ռուսինեան ընկերութեան Թատրոնին մէջ Վարդանանց եղերկային ներկայացնելով՝ արգարև զմայլեցուցին ոչ միայն հանդիսական ազգայինները, այլև հրաւիրեալ երևելի օտարազգիները, և բուն իսկ Եւրոպացիները. որք զուարթութեամբ, արտասուօք, ծափահարութեամբ և կրկնակի ձայներով պատուասիրեցին մանուկ և ճարտար դերասանաց ներկայացումը: Ւսյս, 12—17 տարեկան աշակերտներ, բայց իւրաքանչիւրը իւր դերին կենդանի նկարագիրն եղած էր, իւրաքանչիւրը կարծես ինքն հեղինակելով կը խօսաէր: Ւսհա ուսման և դաստիարակութեան Պրոպատիկէ աւազանը. ահա այն աշակերտները՝ որ երկու տարի առաջ Վարդանանց հանդիսին ճառ մը կարդալու չէին համարձակեր, կայ և միշտ կայ մնացած ըլլալով, հիմա կը կռուին դերելու և ճառելու համար: Շարունակենք մեր կարմիր Վարդանին ներկայացումը, տաղտկալի ներկայացումը: Միսաք Ւշմասեան՝ խառնաղ, հեղ, վեհ շարժմամբ, հեծութեան ձայնով, արտասուալից աչօք, քաջալերը սրտիկ հատատիա և արհեստն Ս. Յովսեփ կաթողիկոս մը կը ներկայացնէր: Օհնոբ Մակարեան՝ հայրենանուէր Մամիկոնեան կարմիր Վարդանը. Պ. Օհնոբի մարդու ազդու և քաղցր առոգանութիւնը, եռանդուն շարժուածքը, դեղեցկաշար ասացուածքը, առ երեսս ուրացութեան, զղջման, Վատակայ ձերբակալութեան և խրախոյսի մէջ ըրած դարձուածքները, հայրենասէր դիւցազնի մը նկարագիրը՝ մատաղահաս Մամիկոնեան մը ըրած էին զինքը ի զարմացումն ամէն ազգի հանդիսականաց: Ւսյս պես իրարմէ յաջողակութեամբ ի տես ելան և միւսները: Պետրոս Մեղաւորեան՝ քաջասիրտ

Գևոնդ Եղից. Սարգիս Յովհաննէսեան՝ ղեսպի Նղիէն. Եղեսիա Ա՛դնաւորեան՝ գաղանի հաւատացեալ Պարսիկ իշխան մը. Եղեսիա Խաչատուրեան՝ քրիստոնէութեան դիմող մոգպետ մը. Նիկողայոս Շիւրիկեան՝ կարծես ձիշդ ուրացող միանիչ ազգակից և ձարպիկ վաճառական մը. Սարգիս Տէտէեան՝ պ՚Ինդիանապոլիս. Սեդրաք Ա՛ղամէեան՝ կեղծաւոր վաճառական և ապիւնաուշաք քահանայ մը՝ որուն վարդանանաց քեռեղբօր մը վրայ սրտալարձակութիւնը, մանաւանդ աղջիկը զահելու ձգտանց մէջ ըլլալը՝ անունդ քաջարատութիւնը դէմ, և Հմայեակի յանկարծ վրայ հասնելը, անոր ալ սուրը ձգած փախչելը բոլոր հանդիսականներն իրօք վրէժխնդրութեան դրգռեցին. Սեդրաք Պարիկեան ուրացեալ Օանդազանն եղած իսկոյն քարկոծուելով քարշուեցաւ։ Ողբերգութեան ամենէն սխրալի կէտն էր Գ. արարուածի սկզբնաւորութիւնը. մանաւանդ սրբ. քոյր և եղբայր, զրոյ ներկայացուցին Համբարձում Հովհաննէս և Ե. Ա՛դնաւորեան աշակերտուհիները, գաւառէ գաւառ կը շրջին ի խնդիր Վարդանայ, ծաղկանց գաշտերէ քաղած փունջերնին և հիւսած պսակներն նուէր կը բերեն անոր՝ Հայ աղջկանց հարցնելով ղայց աղջիկներ նորոգ սխրալր երգով մը. վերջապէս կը գտնեն զնա։ Չկար չարատուռ աչք մը այս կէտերուն Գարձեալ յաջողակութեամբ ներկայացան Սարգիս Մանուկեան, Կ. Զրաքեան, Կ. Մեղաւորեան. Օ. Ա՛ճեան, Ե. Կոմոդլեան, Մ. Մարկոսեան, Մ. Բաբերթցիեան, Ս. Եղիսկեան։ Ամէն ազգի ժողովրդ մեծ համակրութիւն ցուցնելուն այս ողբերգութեանը, պէտք է զայ հինգ անգամ ներկայացնելով ամենուն իղձը կատարել։ Ակէ զատ ներկայացուեցան նաև Չար Վարեգին, և Հպարտութիւն—Տգիտութիւն ընտիր կատակերգութիւնները, որոց երկրորդը Գաղղիերէնէ Թարգմանած էր Թովմա Ա՛դնաւորեան աշակերտը։ Ի պատիւ Եւրոպացւոց վերջին երկու իրիկունը Ընթիւա և Տամոն Համառօտ Թատերգութիւնն ալ ի սես հանեցին մեծ յաջողակութեամբ։ Չեմ ուզեր այստ ամենայնիւ անկիւտակ Թողուլ Գաղիկեան Սեդրաք աշակերտին կատակերգութեանց մէջ առաջին տեղ բռնելը, որ իւր ծիծաղաշարժ ձիրքերովը և ընտիր առացուածներովը պարզութեան և պարկեշտութեան կենդանի նկարագիր մ՚ըլլալով ոչ Հապարա մանուկին դէմ հանդիսականաց մեծ ղուարթութիւն պատճառեց։

Ըսպէս Տրապիզնիա Հայերը այս տարի ունեցան պարկեշտ օգտաւէտ և ղուարճալի բարեկենդան մը։ Ես արդ ուր բարեկարգ չարժում կայ, հոն մեծ կերպարանափոխութիւն կը լայ, ինչպէս հոս. բայց նախանձաւոր ոգին շատ անգամ խոչընդոտութեան ղէզ ձայներով կը փութայ աչացի զարնել բարեկարգութեան մէջ չարժողին, իրաւ ը սուտ, ձերմակը սև է ըսելու յանդգնելով. չեմ մոռնար դեռ անցեալ տարուան մէջ աեղի ունեցող մեկ երկու անձի թելադրութեամբ եղած հաւատաքննութեան ժողովը, ուր ոչ օրինաւոր վարաս և ոչ ձշմարիտ ապացոյց ունեցողներ բոլոր բարձին երիտասարդի մը դէմ՝ յառաջադիմութեան նեղբրած քանի մը տղոց խօսքերուն համար, առանց կարենալ քննելու անոր և ոչ մեկ բառը. առանց կարենալ հաւատարելու իրենց խոչընդոտական ձեռնարկութիւնները։

Կը կրնամ խօսքս կրկնելով, առանց օրինաւոր ազգային կառավարութեան կարելի չէ դէմ մանց առնել, և մեր ազգին փրկութիւնն ու կործանումը իսկ մեր ձեռքն է և դէմառորապէս Պօղոս Հայուն ձեռքը։

* * *

Տրապիզնէն սոյն յօդուածը մեզի խրկող բարեկամնիս ցաւօք սրտի կը յայտնէ նաև թէ, "առաջ որ մեր ամենուս ուրախութիւնը քիչ առնէն տրամութեան փոխուելով անմխիթար պիտի մնայ մեր և մեր զաւակաց սիրտը. քանի պ. Ա՛ղաւնեան որոշած է մայիս ամսոյ մէջ վարժարանին երկրորդ քննութիւնը տալէն անմիջապէս ետքը հրաժարիլ պաշտօնէն. արդէն ամէն հայր սկսած է խոհանձել որ քանի մը տարի ալ եթող այդ նպաստակը, բայց կարծեմ՝ անօգուտ պիտի ըլլան ամէն խոհանձանք, առաջ մեր զաւակներուն բաղդին, ո՛րոնք էակի համամ էակի թաս պիտի դառնան, և ինչպէս վարժարանը, նոյնպէս և ժողովները (ինչպէս հիմա) միշտ պիտի մնան ուսուցմապատեաց և թանձրամիտ մարդոց ձեռք։"

Տրապիզնի Հայասարակութեան խորին ուշադրութիւնը կը հրաւիրենք այս տողերուն վրայ. նոր սկսած խոլտիլ և յառաջադիմութեան կենդանութիւնն առնուլ, հարկ է որ ամէն խոչընդոտ բառնայ, և իր սկսածը ի գլուխ հանէ։ Պ. Ա՛ղաւնեանէն ալ կը խնդրենք որ ժողովրդեան թախանձանաց լսելով, բարեհաճի տարի մը և աւելի ժամանակ ևս կենալ, մինչև որ իրեն արժանի յաջորդ մը թողու ի Տրապիզոն։ Գիտենք որ յառաջադիմութիւնը ամէն տեղ իր հալածողներն ունի, գիտենք որ վարժապետութեան ազնիւ և արքայան պաշտօնը տակաւին իր արժանաւոր դիրքը ստացած չէ ուսումնատեաց և ամբարտաւան մե-

ծամեծաց քով. բայց համբերութիւն պէտք է. և այսպէս արդի վարժապետաց առաքինութիւնը աւելի մեծ արժէք պիտի ունենայ։

Հետեւեալ նամակը Ընթերցի մէջ իպատիս յիշատակի Ս. Վարդանանց կատարած հանգիսի մը նկարագիրն է, որուն նամակը դեռ Պօլսոյ մէջ անգամ տեսնուած չէ։

. . . Խմբագիր

Անթիաս պատրիարքական փոխանորդ Աբրահամ արժանապատիւ Գրիգոր վարդապետ տալը Անթիասի կոխած օրէն տեսնալով որ Մանչի անպիտան առաջնորդներու ընթացիկ Անթիոքոս Հայը ոչ թէ միայն իւր մայրենի անուշիկ լեզուէն զրկուելէ էր, այլ կրօնական և ազգային ամէն աւանդութիւններէ և մխիթարութիւններէ ալ հրաժարեալ մտեցեր էր ազգութենէ ալ ելլալ. ուստի ցորեկ և գիշեր աշխատութիւն յանձն առնելով ընտոր որ ամէն բան ազգային ընկալ կ'ձգնէր, այնպէս ալ անցեալ փետրուար ամսոյ 23 ին տեսած և Ազգիս ներկայացեալ մի հատիկ պատճառ սրբոց Վարդանանց յաւերժայիշատակ նահատակաց տեսիլքութիւնն վայելուչ և փառաւոր կերպիւ կատարելու յաջողութիւնն ունեցաւ. և իմ ընկերքս նոյն չքեղ հանդէսին ճիշդ նկարագրութիւնն է. զոր հիմնդրեմ ձեր պատուական լրագրին մէջ զետեղելու բարեհաճութիւնն ալ ընանք։

Հանդէսը աւելի փառաւոր ընելու և շքեղակայ գեղեցիկ օրինակ տալու մտքով, օր յառաջ յիշեալ հայրապետին և Թաղական խորհուրդին յառաջ նամակներով հրաւիրուած էին Մարաշէն արժանապատիւ ուսումնական տէր Յովհաննէս քահանայ վարժապետեան. և երեւելի իշխաններէն չօրպաճեան մահտեսի Տփղլէճ աղան ու Մուրատեան Գէորգ էֆէնտին (երկրորդը կարելւոր պատճառաւ մը չկրնալ գալուն որդին ուսումնատեր Յակոբ աղան խրկեր էր, որ իւր վերհանձն և ամբիծ ըլլնալ պատիւ ունեցաւ), Հալէպէն ալ բազմամօմի նոր պ. Քիւրքճիանօֆին ու Գաղղիոյ հիւպատոսարանին Ա. Թարգման մեծապատիւ պ. Շահպազ էֆէնտին. երբ սոյն հրաւիրեալները Ընթերցի 11/2 ժամ ճեացած նուագած տեղը հասան 19 փետրուարի և ես անոնց ընկերակից էի. պատրաստ գտանք նոյն տեղ կղերական գաւազն պ. փոխանորդը. երեսնաղմի միաբան Ստուածատուր վարդապետը, Ռուբինեան պ. փոխանորդը եղիշէ վարդապետը, տալը քահանայ, Թաղական խորհուրդը, բոլոր իշխանք. գիշատանց շամհասս աշակերտները հանդիսեցան երաժշտական դաստուրնին խոտորելուն Օհաննէսեան պարոն խոշաստուր երիտասարդին. և հոգւոյն աւելի ամէն դասէ ժողովուրդ: Չարմանալի էր սեւազգեստ, և ես ճիշդը չեմ կրնար նկարագրել. ազգային գեղեցիկ երգերը ոչ թէ միայն աղջիկ կրթեցին այլ խումբ մը չափահասներ ալ զուարճալի բայց անմեղ ղբօսանքներով վինչև երեկոյ հան տեղ մնալով, երբ ուղղուրեցանք ի քաղաք, ճամբային վայ կրկնապատկեցաւ բազմութիւնն. չեմ ուզեր դնանակել փողոցներուն մէջ և տանեցոց վայ լեռալ Տաճիկ և այլազգի Հայ հանդիսատեսները ու կանանց բազմութիւնն. որպէս զի խօսքս չերկարի: Ամբոխը ուղղակի սուրբ եկեղեցի գնաց. և անկէ պ. Քիւրքճիանօֆին յանձ պատրաստից մեկ տասնապատուհեամբ իւրաքանչիւր մարդ իւր տեղը քաշուեցաւ: Ընտնապատուհեան բազմութիւնն էր «ես լաւ կճանչնամ ձեզ Հայեր. դուք պատուհասը կորմանէ այնքան շատ չէք. վասն զի ներկայ էի, երբ Աբրահամէս Ե. պետրատը ընդունելոյք. ներկայ էի երբ ինքնակոչ Կամալինսը եկաւ և շատոյ այսօրուան բազմութեան հարիւրին մէկը: արդեօք ինձի համար է այս. ոչ վասն զի ես ալ շատ անգամ եկեր գացեր եմ այս քաղաքը. ու չորս հինգ անձ մինակ զիս պատուհասած է. հապա ի՞նչ էր ձեր այսօրուան ցոյց տուած այս տարօրինակ ընդունելութիւնն. անտարակոյս ձեր ազնիւ սրտին մէջ նոր ծրել սկսած ազգային սէրը և ազգային բարի դգացումներն են. վասն զի դուք այսօր չէ թէ միայն կընդունիք, որ եթէ այնպես եղած ըլլար, մենք դուք միշ կծաղրէք պիտի ըսէիք. այլ միթէ ոչ. տօնը դիտաւորեալ եղած ըլլալուն համար մենք ալ մենք զմեզ ձեզի կնկեր կ'անուանենք ու ուրախալի պտիւ կ'գալինք ձեր այս ազգօգուտ դգացումները ու մեր շնորհակալութիւնները կատարեալ ձեզի կուտանք»։

Այն իրիկուանը հիւրերը հրաւիրուեցան Ամերիգայի փոխ. հիւպատոս մեծապատիւ մահտեսի Գաղաղ աղա Գալուստեանին դեղեցիկ առանն, ուր վայելուչ ու շքեղ հոգեկրթի մը պատրաստուած էր. հետեւեալ օրն ալ Եաղուպեան մեծապատիւ Ստեփանոսեան էֆէնտիին տունը նոյնպէս։ Ընդհանրապէս առաւօտեան սկսուելուն Ս. Եկեղեցին, ընդարձակ բակը և առաջնորդարանին դռները խիտ վայելուչ և շքեղ կերպով զարդարուել. եկեղեցին արտաքին դռանը զարդարուած էր պանտան ծաղիկներով ու պահնիկով, որուն մէջ կերևար Օսմանեան Օգոստափառ Կայսերը կենդանագիրը, ալ կողմը կծփար իւր փառաւոր դրօշակը, անոր պէս ալ ձախ կողմէ մեր ազգային տեսուր դրօշակը. արտաքին գաւառներուն վրայ նոյնպէս գրուած էին Հայաստան է, Վարդան, Վարդանանց պատերազմին ու վախճանեալ Վասպուրական վեհափառին պատկերները. առաջնորդարանին դռանը կ'զարդարէր Սահմանադրութեան խորհրդաւոր պատկերը. և նախահաւոյ պատկերները։ Հինգշաբթի 23 փետրուար առաւօտեան ժամ 12 ին քահ և շորս քաղքացւոյն դպիրք դեղեցիկ շապիկներ հագած գլուխնին ծաղկապսակներ դրած ու ձեռքերնին ալ ծաղկազարդ մաղթ բռնած. հանդերձ երաժշտական գործոյնին պարտ խաչատուրով ներկայացան առաջնորդարանին մեծ պահը. որոնց կապարեր արժանապատիւ Գաղրիէլ քահանայ փոխանորդը զգեստաւորեալ և սարկաւագով ու պատարագ, որ աւելի պատկառելի կ'ըներ Սիրափչեան Արժ. եղիշէ վարդապետին պատարագութիւնն. հանդիսը կարգաւորեալ կերթիս և մանկանք «սիրէ Տէրկաղոնք. և իմ հայրենիքս զնս կ'կանչէ» երգերով անհամար բազմութեան մէջէն կ'յառաջանար դեղի Ս. Եկեղեցին. երբ պատաքին դռան սիւնը հասան, դարբեցան ազգային երգերը և սկսաւ «խորհուրդ խորին. դրքին առեղը մեծ մասամբ Եղիշէին ու վարք սրբոցին Թադէոս Տաճկերէն ձառ մը կարդայ պ. Քիւրքճիանօֆը, որուն պատասխ ժողովուրդին կ'ըներ բոլոր ժողովուրդին. նա մանաւանդ քաղաքին կառավարիչ բարձրադասութիւն Մշեցի փաշային և ոստիկան Գէորգ աղային վրայ, որ խոտ մը գեղեցիկ Թիւնեմոնտնելու վրայ բազմած պատկառանօք հանդիսատես կ'ըլլային։ Բազմութեան տարօրինակ շատութիւնն չէ ընդ արժանապատիւ վարդապետաց գնել միայն աւելի պատրաստ մի ատենաբանութիւն մը ընելու, մենակ երկու խօսքով ձանձրացնել ժողովուրդին, որ յիսուսաբանին Ս. Գաւառագրին տեղեկութիւն պահանջել ատեն հանդչին և վերադառնան։ խոտ չքեղ կերպիւ Ս. Պատարագը աւարտելով, վերադարձաւ պատարագիչ հայրապետերը գարձեալ նոյն հանդիսով ի տան, որ բուն եւսն կ'երթայինն վերջիչեալ փաշան, ոստիկանութեան պաշտօնեայն և ազգայնոց երեւելիները։ Երբ հանդէսը սրահին դուռը հասաւ, մանուկք երգեցին Մեծ. Օգսին եֆէնտիին շարադրած Տաճկերէն երգը, որ վերհասուս կայսեր կ'վերաբերի. կառավարիչ փաշային հրամանաւք կրկնուելէն ետև բազմեցան դեղեցիկ սեղանած բազմութիւններուն վրայ. ու անուշ սեղան հրամայուելէն վրայ, ՆԵրսիսեան դպրոցին յառաջադէմ աշակերտներն պարան Արմենակ տէր Ներսիսեան և պարան Գրիգոր Գամառ դանձեանը աւուրը յարմար դեղեցիկ տրամախօսութիւն մը ներկայացուցին Թագաւորական ձեւերով, որուն Հայկ բնկերն շատ մեծագոյն Յովսեփ պատուելին չարաչարեր և Քիւրքճիանօֆին ալ պարզ Տաճկերէնի եր Թարգմանած։ Ար տրամախօսութիւնն ալ քիչ ազդեցութիւն չըրաւ. երբ այս ընացաւ՝ ժամացոյցն ալ ճիշդ կէս օր ըլլալը յայտնեց և հրամայուեցան բազմակրկնեալ սեղան. արդէն 37 աշխատ բազմապատկեալ զարդարան Եւրոպական ոճրան մը պատրաստուած էր. ճախորդ նոտու բարձրաստիճան փաշան ալ կողմը Գասպիրաքրեան փոխանորդը ու ձախ կողմն ալ Ս. Երուսաղէմայ միաբան Ստուածատուր վարդապետը. անկէ եւսն խրատանչելն իւր կարգին. չեմ մանրնոր ընելը. որ այս բազմախոտրկ և բազմածախս սեղանին գնաս

բիաքրաման փոխանորդ հօր անձնական ծախքովին էր, և ան ալ նոյն օրը ստակ մը պատարագուց չընդունելու պայմանաւ, զոր ինքն ոյնպէս էր ուզեր ընել. երբ կերեսուներն լմնցաւ և կարգը պտաղ ու անուշեղէնայ եկաւ, Աստուածատուր վարդապետը ոտքի վրայ ելլալով գաւաթի ի ձեռին համառօտ բայց գեղեցիկ ատենաբանութեամբ մը առաջարկեց դնել խմել առաւտուան Կայսեր կենացը. խոկոն ամէնն ալ ոտքի վրայ ելլալով ահագին ձայներով օրը գոչեցին. անոր հետևեցաւ Գրիգոր հայրապետն ալ, անկէ վերջը Հալէպոյ Գաղղիոյ հիւպատոսարանին Ա. Թաղման լեզուագէտ և ուսումնական պարոն Շահպազը գեղեցիկ ատենաբանութիւն մը ընելով խմել առաջարկեց Կայսեր քաղաքագէտ նախարարաց, նոյն իսկ կառավարչին և Հայ ազգութեանն կենացը. ի վերջոյ բարձրացաւ Բիշխոփ ալ ոտքի ելլալով գաւաթի ի ձեռին քառորդաժամ առնազատնելով պարոնից վերհասաւ կայսեր բաղձանքը և ինքն ալ ան բաղձանքներուն դործադրիչը ըլլալով հանդարտոյ հոգը իւր կառավարութեանը յանձնած ժողովուրդին անդորրութիւնն ըլլալը յայտնեց, և այս անգամ ժողովուրդն ալ վարի բակը հաւաքուած ըլլալնուն համար կեցցեներուն ձայնը զարհուրելի էր։

Ա յսպէսով վերջացաւ կ'համարձակիմ ըսել դեռ ընդհանուր կիւլխանայի մէջ նմանը չտեսնուած ոյն ճաշը. հոս չմնաց. մեր երախտապարտութիւնն յիշատուելիս վերյիշեալ փաշային, և չնորհակալ չըլլալու բարեհնամ կառավարութենէն, որ այսպիսի պաշտօնեայի մը միջոցաւ Անթափոս ժողովուրդը կքալչերէ դէպի յառաջադիմութիւն։ Աստուծմէն ճաշին դարձեալ Ս. Եկեղեցւոյն գանձերը բացուեցան, և առաւօտէն շատ առաջ էր բացուելիքն. Մարաշի վարժապետական ուսումնական արժանապատիւ տեր Յովհաննէս մաքրարան քահանան ազդուս առեղնարտութեամբ մը հանդիսը բացաւ. մենք բան չենք կրնար գտնել այս քահանան ձրշմարտապէս գովելու համար, մխակ ան առնը Հայ ազգը երջանիկ է կ'ըսեմք երբ գտնէ ամէն քաղաքի մէջ ունենայ անոր նման մէյմէկ քահանայ։ Աստնաբանութենէն ետև սկսաւ զարնուիլ նուագարանն հանդերձ ազդային երգերով. անկէ ետև մէջ տեղերը կ'կարդացուէր տառնէն առաջին ընտիր ձառերը, զոր դպրոցի մանկունք և օրիորդք գոց ըրած էին. խոտոր սրտաշարժ էր այս ձառերը և բոլորն ալ ազգութեան և մարդութեան ու յառաջադիմութեան վրայ հիմնուած։ Վերջապէս ետև ժողովուրդին խնդրանօքը կրկնուեցաւ վերյիշեալ Թատրանական ձև առեալ տրամախօսութիւնն. և ի վերջոյ մեծ. Փիւրքմանօֆիքը Տաճկերէն առնետարանելու ելաւ, որ տևեց ձիշդ մէկուկես ժամ. և հաւատամ եմք որ եթէ ժողովուրդը անոր յոգնութիւնն չնկատեր որուն վրայ մեծ հանգրամանքն, կրկնելը պիտի խնդրեին. բոլոր խօսածն էր իրօնական խոհոմութեան ինչ ոդնչելի բան ըլլալը. Պետք անջատելէ եղբարց պետք չառ ֆայտոմիան մը լռանենալին. և շատ մանաւանդ ալ ախելի վարքար ըլլալին. կրօնքը քաղաքականութեան գործիք մը ջլլալը. Ի, Դրան առջև ամէն կրօնք ալ միևնոյն կերպով չարգահրիլը ևն։ Ժամը գիշերուան կէսն էր, ժողովուրդը շատ մը չուզելով ոտիլ ուզեցան արձակուիլ։ Անկէ ետև հրաւիրուեցան երեկոյք և առաջն կղերականք ու մեծապատիւ հիւրերը բնիկ երեկոյնեներէն գառամանուհեան մահտեսի Պանուկ ազային տունը, հոն ընթրելնէն ետև մինչև արշալոյս հաճոյս զուարճութեամբ գեղեցիկ ժամանակ անցուցին։

• • • • Տէր լուգրասլաւ. Անթափոս մէջ կատարուած այդ շքեղ հանդէսը մինակ պահ մը ժողովուրդը զբօսցնելու չծառայեց, այլ շատ մը ալ բարոյական ու նիւթական օգուտներ գործեց, որ չեմ կրնար չյիշել. նախ շօշափելի ըրաւ Սահակ ու առաջնորդաց ուն կ. Փօլիսէն իրկուած առաջնորդներուն տարբերութիւնն. երկարգ ան չարերը որ շաբաթ մը յառաջ վարդանի անունը անգամ չէին դիտեր, սկսան նեղիչ փնտռել և հետաքրքրութեամբ հետդալ. երբորդ բարձրաստիճ կառավարիչ փաշան ի պատիւ ազգային այս շքեղ հանդիսին ալ թէ մինակ այն օրը էուլը քանդրիէաւ Հայերը արհամէց. այլ շարաչար պահանջուած տուրքին համար ալ երկար պայմանագիր մը ընորհեց. Երրորդ արդեն ազգասէր Փիւրքմանօֆիքի աշխատանօք, դպրոցաց ալ քան տղայոց հատուստ մուտակարարող մանուկներ ընկերութեան ալ Սարաշի Մուրատեան Գէորգ էֆէնդին ջրոս հարկ եր ազգ գրամ նուէր չնարհիլ. հինգերորդ դպրոցնէրը մինչև յարդ արժանաւոր ուսուցիչ զբաղ ընտրուելն համար ընկերութեան հանգանակեալ ամէն դրամներն միայն հրատարակեալ նամակ գրուելուստ. վեցերորդ Թանգարան մ'ալ բացուելուստ, որ իսկոյն հանդանակութիւն մը ստորագրուելով 53 գահկան շաբաթական գրուելուստ, և հետևեալ չաստնուրէ ալ յոյս կուտայ, և վերոգրեալ երեք հարիւրէն աւելի ընտիր գրքանդ, որոնց մեծագոյն մասը երեսուաղմէն Ս. Լիմա ին նուէրն է. հօմներորդ դիչերավարժ չարհասոս ուշակերտաց որ արդէն երեսունէն աւելի են և ամէն գիշեր կը յաճախեն ստացուած Պատ. փոխանորդ հօրմէն Հայերէն և քերականութիւն դաս առնելու՝ Թիւերնէն կրկնապատկեցաւ. Թաղուած յիշել անուղղակի բարիքներըդ որ ամէն ազգասոհ Հայ կրնայ մը տագերել։

• • • • Լուսագրաչտ տէր. խոտոտվանելով որ շատ երկար եղաւ մեր այս պատմութիւնն. յուսով եմ որ ձեր ազգօգուտ Թերթին բաժանորդներէն պիտի ներէն, վասն զի ուրախալի է. ու կ'ըսեմ

11 Մարտ 1867 Ընծան Մինն 'ի բաժանորդացդ։

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Վեհափայլ Տ. Տ. Գէորգ ամենայն Հայոց Սրբազան Կաթողիկոսը՝ յառաջիկայ երկուշաբթի օր որ է 27 ամսոյս՝ պիտի մեկնի մայրաքաղաքս Հայրապետական Սայր Աթոռը երթալու համար։

Այս առթիւ յառաջիկայ հիւրընկէ առաւօտ Սայրաքաղաքիս Հայ ժողովրդեան իւր Հայրապետական ողջոյնն ու օրհնութիւնը պիտի մատուցանէ ի Ս. Էջմիածին Երթալի։

Չորեքշաբթի օրը Վեհ. Կաթողիկոսին քով Գալսկոպոսաց Ժողով մ'ի եղեր, իրիկուան ալ աշխարհական երէ-եղեայ ժողով մ'ի եղեր։ Երէկ ազգայինները զոյց ունեցան համար պետական Ի-ն նոյն հատաքմանց նպատակը, խօսք չտեսնինք. իսկ եթէ որոշում գալու նպատակ եղած է, կը ցաւինք որ պարագ տեղը աշխատութիւն չանձն են առեր։ Ազգը Համազգամար և Երեսփոխանական Ժողովները ունի, որոշումներ գալը անոնց կը պատշաճի. Ժողովուրդն ալ 3—4 ամիսէ ինչեր այս պատճառաւ կը յուզի։

Ապրիլ 1, շաբաթ գիշեր Վեհափեան էֆէնտիի յօրինած Վարդան Մամիկոնեան ընտիր ողբերգութիւնը երրորդ անգամ պիտի նեղ կայացուի Նոր Մի Թատրոնը ընդ ոնօրէնութեամբ Շահնազան Օգսէն էֆէնտիի ի նպաստ Ընձեանութեան ազգօգուտ ընկերութեան. և այս անգամ Սիսական խումբը աւելի մեծ պատրաստութեամբ նոյն խաղը պիտի ներկայացնէ Պ. Ի. քչեան անուանի դերասանին ընկերակցութեամբը։

ՏՆՕՐԷՆ = ԽՄԲԱԳԻՐ

ՍՏԵՓԱՆ Պ. ՊՕՂՈՍ ՓԱՓԱՋԵՆՑ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԷՆՏԻՍԵԱՆ